

COVID-19 ПАНДЕМИЯСЫНА БАЙЛАНЫСТЫ КАРАНТИННІҢ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ТУРИЗМ ИНДУСТРИЯСЫНА ӘСЕРІ

Шаяхметова Л.М.

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Нұр-сұлтан қ., Қазақстан

Аннотация

Бұл мақалада COVID-19 дертінің таралуына байланысты карантиннің Қазақстан Республикасында туризм индустриясын дамытуға әсер ету мәселелері зерттеліп, Қазақстанның туристік индустриясын дамытудың 2019-2025 жылдарға арналып бекітілген мемлекеттік бағдарламасын енгізу нәтижесінде туризм индустриясының көрсеткіштері талданды.

Түйін сөздер: Туризм индустриясы, COVID-19 пандемиясы, туризмді дамытудың тиімділігі, инвестициялау, туризмге инвестициялар.

Қазақстанда туризмді дамытудың негізгі мақсаты қазіргі заманғы тиімділігі жоғары және бәсекеге қабілетті туристік кешен құру болып табылады, оның базасында саланы экономика секторы ретінде дамыту, әлемдік туристік нарық жүйесіне интеграциялау және туризм саласындағы одан әрі халықаралық ынтымақтастықты дамыту үшін жағдайлар қамтамасыз етілетін болады.

Мақаланы жазудың негізгі мақсаты карантиннің Қазақстан Республикасындағы туризм индустриясына әсерін зерттеу, сондай-ақ мәселелерді анықтау негізінде карантиннен кейінгі дағдарыстан тиімді шығудың негізгі бағыттарын анықтау болып табылады.

Мақаланың зерттеу объектісі Қазақстан Республикасының туризм индустриясына инвестиция көрсеткіштері болып табылады.

Тәуелсіздік жылдары Қазақстан 320 млрд АҚШ долларын инвестиция түрінде шоғырландырды. АҚШ долл. тікелей шетелдік инвестициялар (ТШИ) соңғы 10 жылда Ұлттық экономика бюджетіне 250,2 млрд. Бұл үрдіс инвестициялық саясаттың тиімділігін көрсетеді. ТШИ ең көп көлемі 2012 жылы түсті (28,9 млрд. АҚШ долл.), 2011 жылы (26,5 млрд. АҚШ долл.) және 2018 жылы (24,3 млрд. АҚШ).

Қазіргі кезеңде туризм индустриясының тиімді дамуы үшін мемлекеттік органдар туристік индустрияның дамытудың 2025 жылға дейінгі бағдарламасын әзірлеп, бекітті, онда тиімді жоспар мен шаралар қарастырылған, оларды қолдана отырып, біз тиімділік нәтижесін болжай аламыз (1-кесте) [1].

1-кесте

Қазақстан Республикасының туризм индустриясын дамытудың 2019-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында көрсетілген туризмді дамыту шаралары

Бағдарламада негізделген критерийлер келесілер	Бағдарламаны жүзеге асыруда қолданылатын шаралар
Мемлекеттік шешімдер	Саланың бас операторы- «KazakhTourism» ұлттық компаниясын құру
	Елдегі туризм индустриясын дамытудың 2025 жылға дейінгі мемлекеттік бағдарламасын қабылдау
	ҚР-ның Азия-Тынық мұхиты аймағы қауымдастығына кіруі (ПАТА)
	Халықаралық туризм және қонақжайлылық университетін құру туралы шешім (ЮНВТО тәжірибесімен алмасу)
Туризмді цифрлық ілгерілету	Ұлттық туристік порталды дамыту Kazakhstan.travel. портал мазмұны 7 тілде қол жетімді
Туризм индустриясында кадрларды әзірлеу	Халықаралық туризм және қонақжайлылық университетін құру
	ЮНВТО оқыту бағдарламаларын енгізу
Мемлекеттік бағдарламаның мақсаттары	ЖІӨ-дегі туризм үлесін 8-% дейін ұлғайту
	Туризм индустриясында жұмыспен қамтылғандар саны 650 мың адамға дейін жеткізу
	Ішкі туристердің өсуі 8 миллионға дейін
	Келушілер санының 9,1 млн адамға дейін өсуі
Ескертпе- втор Қазақстанның туристік саласын дамытудың 2019-2025 жылдарға арналған бекітілген мемлекеттік бағдарламасы негізінде жасаған.	

Бағдарламаның мақсаты- 2025 жылға қарай ЖІӨ-нің жалпы көлеміндегі туризм үлесін кемінде 8% - ға арттыру. Бағдарламаны іске асыруға 1,4 млрд теңге бөлінеді, оның шамамен 70% - ы бюджеттен тыс көздерден. Бұл бағдарлама алғаш рет бюджетпен нығайтылды және оны іске асыру үшін премьер-министрден бастап өңірлердегі жергілікті атқарушы билікке дейінгі вертикаль болып табылатын жобалау кеңсесі құрылды.

Туризмнің негізгі бағыттары анықталды олар келесілер: агротуризм, аңшылық-трофейлік туризм, экологиялық туризм, этнографиялық туризм, балалар-жасөспірімдер туризмі, медициналық және санаторийлік-курорттық туризм [2].

ҚР-дағы туризм индустриясы экономика саласы ретінде жүйелі және кешенді тәсілді талап ете отырып, енді ғана қалыптаса бастады.

Бүгінгі таңда бүкіл әлем бойынша "Ұлы карантин" деп аталатын covid-19 жаһандық пандемиясының пайда болуы жағдайында Қазақстан экономикасының ағымдағы жай-күйі және оның Орта мерзімді даму перспективалары оң үміттер үшін кеңістікті аз қалдырады. Ағымдағы жылдың бірінші тоқсанының

қорытындысы бойынша негізгі капиталға салынған инвестициялардың өсу қарқынының өткен жылғы 8,5 көрсеткіштен кейін 5,1% – ға дейін баяулауы байқалады.

Дүниежүзілік саяхат және туризм кеңесінің (WorldTravel&TourismCouncil, WTTC) бағалауы бойынша, COVID-19 пандемиясына байланысты туристік бизнестегі 50 миллионға дейін жұмыс орны жоғалуы мүмкін.

Сарапшылар әлеуметтік желілердегі 10 мың қолданушымен сұхбат жүргізіп, COVID-19 жаңалықтары аясында әрбір бесінші турист демалысын белгісіз мерзімге кейінге қалдырғанын немесе жоспарларын өзгерткенін анықтады. Сарапшылардың қызығушылығының максималды төмендеуі Қытайға тіркелді, онда соңғы екі айда интернет желісінде іздеу сұрауларының саны екі есе, ал сатып алынған әуе билеттерінің саны 5 есе азайды.

Қазақстанның туристік нарығы- бұл мыңдаған фирмалар. Біріншіден, бұл туристік өнімдерді құратын және чартерлік рейстерді жүктейтін, бірақ өз өнімдерін түпкілікті тұтынушыларға сатуға құқығы жоқ туроператорлар. Екіншіден, бұл туроператорлардың өнімдерін сататын және жеке тұлғаларға да, бизнеске де қосымша қызмет көрсететін турагенттер. Екеуі де келу (Қазақстандағы шетелдіктерді қабылдайды), кету (шетелдіктерді шетелге жібереді) немесе ішкі (ел ішінде саяхат ұйымдастырады) туризмде жұмыс істейді.

Егер нарықтағы туроператорларды саны аз болатын болса, онда Қазақстандағы турагенттер бір жарым мыңнан асады, бірақ олардың тек бірнешеуі ғана ірі ойыншылар болып табылады [3].

Егер коронавирус індеті тек 2020 жылы саяхаттарды, іссапарлар мен іс-шараларды шектесе, онда Қазақстанның ТЖ енгізу және шекараларды жабу туралы шешімі турбизнес үшін шокқа айналды және көптеген туристік фирмалардың жұмысын іс жүзінде тоқтатты.

Расталған сапарлар мен іс-шаралардың шамамен 98% - ын клиенттер алып тастады. Тек үнді нарығынан біз тамыздың соңына дейін келуді жоспарлаған 40-қа жуық топты жойдық. Жойылған іс – шаралардың ішінде миллиондаған теңгеге ірі ауқымды бизнес-оқиғалар бар, оларға дайындық толығымен жүргізілді. Бұл дегеніміз, алаңдар тандалды, логистика, тамақтану, ішкі толтыру ұйымдастырылды. Енді осы жұмыс үшін жақсы сыйақы алуға үміттенген мамандардың жұмысы клиенттермен төленбейді [4].

Серіктестермен келіссөздер кезіндегі қиындықтар Үкімет тарапынан қалыптасқан жағдайды бағалаудағы түсініксіз тұжырымдармен күрделене түседі. Үкіметтің төтенше жағдайды енгізу туралы қаулысында: "Қазақстан Республикасының аумағына кіруге, сондай-ақ оның аумағынан көліктің барлық түрлерімен шығуға шектеулер белгіленсін" деп көрсетілген. Шетелде шұғыл жағдайға тап болған қазақстандық туристердің мәселелерін шешу үшін 2016 жылы елімізде "Туристтік қамқор" қоры құрылды. Нарықтың адал қатысушылары әр турдан қорға белгілі бір соманы аударды, қор қаражатынан туристерді сапардан қайтару жүзеге асырылды.

Біздің елдегі туризм индустриясы мен қонақ үй бизнесі үшін карантиннің қысқа мерзімді әсерін қарастырсақ, сонымен қатар кейбір айқын емес ұзақ мерзімді әсерлерді талдауға болады.

Қазіргі уақытта пандемия қонақ үйлердің жұмыс барысына ең көп әсер етті. 2020 жылдың Наурыз айының қорытындысы бойынша Нұр-Сұлтандағы қонақ үйлердің жүктемесі шамамен -50% - ды құрады. Бұл ретте іскерлік сұраныс шілде айында бірінші кезекте қалпына келді.

Аралық сценарийге сәйкес, пандемиядан экономиканы қалпына келтіру 2021 жылдың екінші тоқсанынан ерте болмайды.

Капитал нарықтарында белсенділіктің үзілісі болуы мүмкін, бірақ негізгі ойыншылар "қауіпсіз" нарықтарға, әсіресе кеңсе, қойма, тұрғын үй және сауда жылжымайтын мүліктерінің тұрақты активтеріне назар аудара отырып, инвестициялық белсенділікті жалғастырады. Қазақстан Республикасының туризм индустриясындағы инвестициялық белсенділікке, 2020 жылғы екінші және үшінші тоқсандар ішіндегі валюта бағамдарының құбылмалылығынан басқа, активтерге нақты бара алмау да әсер етеді.

Шетелдік капиталға тәуелді нарықтар инвестициялық белсенділіктің төмендеуіне тап болуы мүмкін. Пандемия барлық жерде туристік және қонақ үй базарларына әсер етті, өйткені ішкі және халықаралық сапарлар шектеулі.

Алайда, тарих көрсеткендей, қалпына келтіру- бұл уақыт мәселесі. COVID-19 SARS немесе MERS сияқты қауіпті емес, бірақ ол тезірек таралады және көп популяцияға әсер етеді. SARS ауруы бақылауда болғаннан кейін, туризм нарығы мен қонақ үй бизнесі нарығы тез қалпына келді және ең көп зардап шеккен нарықтарда алты ай ішінде толу қалыпты жағдайға оралды.

Егер вирустың таралуы үш ай бойы Еуропада және бүкіл әлемде бақылауда болса, 2021 жылдың екінші жартысында сұраныстың күрт өсуі күтілуде. Егер ауру бақылаусыз болса, бұл 2021 жылдың жазғы маусымына әсер етеді. Бұл жағдайда қалпына келтіру әлдеқайда баяу жүреді және қонақ үй бизнесіне айтарлықтай әсер етеді.

Қысқа мерзімді перспективада COVID-19 өршуі қазақстандық премиум-класс қонақ үй бизнесіне қатты соққы беруі мүмкін. Өйткені, 5 жұлдыз сегментінде шетелдік бизнес-туризм қонақтар құрылымының 75% - дан астамын алады. Халықаралық тасымалдарды шектеу іскерлік туризмді қысқартады. 3 жұлдызды сегмент неғұрлым тұрақты, өйткені қонақтардың 50% - дан астамы-отандық халық. Өңірлер арасындағы тұрақты жолаушылар қатынастарына тыйым салынғаннан кейін ол тезірек қалпына келеді деп болжауға болады

Халықаралық әуе және теңіз қатынастарына тәуелді нарықтар лезде құлдырауға бейім. Ішкі автомобиль туризміне бағытталған нарықтар (әсіресе ашық ауада демалуды ұсынатындар) кез-келген белсенділіктің төмендеуіне төзімді болуы мүмкін.

Егер жағдай тұрақтана бастаса, бірақ еуропалық шекаралар әлі де жабық болса, немесе туристер әлі де елден тыс ұшуға қорқатын болса, жазғы маусымда Қазақстан бойынша автомобиль туризмінің өсуі әбден мүмкін.

Кез-келген табиғаттың дағдарысы жанару мүмкіндігін береді. Тіпті ең пессимистік сценарий 2020 жылдың аяғында – 2021 жылдың басында

экономикалық белсенділікті қалпына келтіруді қамтиды. Осы уақытқа дейін біз пандемия кезінде өз тиімділігін көрсеткен жаңа форматтарды, технологиялар мен шешімдерді көреміз [5].

Егер жағдай тұрақтана бастаса, бірақ еуропалық шекаралар әлі де жабық болса, немесе туристер әлі де елден тыс ұшуға қорқатын болса, жазғы маусымда Қазақстан бойынша автомобиль туризмінің өсуі әбден мүмкін.

Кез-келген дағдарыс жаңару мүмкіндігін береді. Тіпті ең пессимистік сценарий 2021 жылдың басында экономикалық белсенділікті қалпына келтіруді қамтиды.

Әдебиеттер тізімі:

1 Қазақстан Республикасының туристік саласын дамытудың 2019-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы.

2 Мырзагулова Г.Р., Тұмажанова М.О. Туризм тарихы және оның әдіснамасы- Алматы 2019ж

3 SHAYAKHMETOVA, Liliya; MAIDYROVA, Aigul; MOLDAZHANOV, Marat. State Regulation of the Tourism Industry for Attracting International Investment. Journal of Environmental Management and Tourism, [S.l.], v. 11, n. 6, p. 1489 - 1495, sep. 2020. ISSN 2068-7729.

4 Интернет ресурсы www.24.kz<https://24.kz/ru/news/social/item>

5 <https://news.myseldon.com/ru/news/index/225057067>